

Željko BRGULJAN

PRILOG OPUSU B. IVANKOVIĆA – SLIKE NA NOVSKOM PODRUČJU

Ključne riječi: Bazi Ivanković, marinističko slikarstvo, portreti brodova, pomorska prošlost, 2. polovica 19. st, Herceg Novi i okolica, Lepetane, bark *Elena*, bark *Milan*, bark *Petroslava*, nava *Figlia Maggiore*, parobrod *Melpomene*, parobrod *Medusa*.

Brod i njegov portret

Pomorsku povijest, ne samo Boke nego Jadrana i Mediterana, može se uspješnije pratiti zahvaljujući likovnim svjedočanstvima. Od najranijeg doba ljudskog razvoja postojala je čovjekova težnja da se, ne bez straha, otisne morem u plovilu u želji da dosegne horizont, da osvoji ili samo upozna druge obale. Oni manje smioni i poduzetni, promatrali su brodove koji su doplovili iz nepoznatog i taj, nekad rijedak i uzbudljiv događaj bilježili na podlozi koja im je bila u to doba dostupna. Tako danas nalazimo crteže brodova isklesane u kamenu, urezane u drvu, kasnije vitražirane u staklu, izvezene na svili ili, kod votivnih pločica, utisnute u srebru. Prateći tokove pomorstva, ali i tehnike likovnog izražavanja, nastajale su slike brodova na dasci, platnu ili papiru. Ovjekovječen je portret broda i na darovanoj marami, mornarskoj škrinji, a nakon posljednjeg putovanja, jedrenjak uklesan na grobnoj ploči ili spomeniku trajno je podsjećao na profesiju pokojnika.

Sudbine brodova oduvijek su budile znatiželju i njihove su davne plovidbe i danas predmetom proučavanja. Tamo gdje nedostaje zapisa ili pamćenja, slike postaju jedino svjedočanstvo o sudbini broda, ali i nezamjenljiv tumač pomorskog događaja. Tako portreti brodova, slike pomorskih bitaka i ex-voto spašenih pomoraca postaju, također, nosioci pomorske povijesti, lokalne, ali i opće, posebno onog dijela koji bi nam, bez njih, ostao zauvijek nepoznat.¹ Primjerice, fragment keramičke vaze pronađene u Grapčevoj spilji

---

¹ Arhivska građa koja se odnosi na rano pomorstvo nije opsežna, zato ga svaki sačuvani likovni prikaz dodatno obogaćuje. Kada je u pitanju pisano nasljeđe, u kotorskim vrelima, među najstarijim zapisima o nekom bokeljskom jedrenjaku je onaj u kojemu Kotoranin Nikola Cuffecti 1326. prodaje svoj brod tipa *kondura*, nazvan *Sv. Marko* Zadraniinu Frani Fumadi za 540 perpera. Desetljeće kasnije nalazimo i prvi zapis o gradnji broda u Boki Kotorskoj kojim

na otoku Hvaru s crtežom broda s dva jarbola, potvrđuje nam da su u već trećem tisućljeću prije nove ere brodovi s Egejskog mora plovili uz jadranske obale.² A pomorska bitka na Jadranu likovno je zabilježena već u 8. stoljeću prije n. e. na jednoj nadgrobnoj steli iz Novilare kod Pesara. Crtež, čijim prvim planom dominiraju dvije sukobljene lađe, otkriva nam izgled borbenog broda toga doba kao i oblik borbe.³ Zahvaljujući težnji da se zabilježi – nacрта ili naslika brod, danas poznajemo razne tipove brodova iz prošlosti jadranskog pomorstva, primjerice rimsku ratnu liburnu, koju su prvi gradili Iliri te kasnije, starohrvatske sagenu i konduru. No, pravi izazov za slikare brodova predstavljalo je novo doba jedrenjaka u kojemu, nakon karaka, karavela i galijuna, dominiraju nave, barkovi, brikovi, brigantini te konačno brzi kliperi, koji ubrzo gube bitku s novim – moćnim brodovima na paru. Kroz 19. stoljeće, motive lelujavih bijelih jedara nad morskim valovima, postupno su zamijenili prikazi tamnih tonova – čeličnih paluba i sukljajućeg dima iz „utrobe“ broda.

Pomorci su, unatoč svim opasnostima, slijedili Ciceronovu „*navigare necesse est*“ i uvijek iznova napuštali obale. Izloženi brojnim opasnostima, od iskona su se utjecali nebeskim zaštitnicima te nakon spasa iz oluja i pomorskih sukoba ispunili zavjet darujući mjesnoj crkvi *ex-voto* koji će zauvijek podsjećati na teške trenutke pomorskog života. Tako su, kad je u pitanju područje Boke Kotorske, zavjetne pločice po lokalnim crkvama među najranijim prikazima brodova i pomorskih događaja. Najbogatija *ex-voto* zbirka čuva se u pomorskom svetištu Gospe od Škrpjela na otočiću pred Perastom – u obliku friza od 923 (od ukupno oko 2000) zavjetnih pločica kroz crkvenu lađu „plove“ stotine jedrenjaka, uz koje kleče pomorci skrušeno zahvaljuju za svoj spas. Uz uobičajenu zavjetnu formulu V.F.G.A. (*Votum feci – gratiam accepi*), svjedoče one o tragičnim zapletima, ali i sretnim ishodima dramatičnih događaja na moru.⁴

Uz srebrni *ex-voto*, darivane su i slike na dasci. Sačuvane zavjetne slike pomoraca od kraja 16. st. manjih su dimenzija, izvedene temperom na drvu i u

---

se peraški brodograditelj obvezuje izgraditi Kotoraninu Bisti de Premuti jedrenjak tipa *skaba*. – MAYER, Antun (ur.), *Liber notariorum Caterensium I. ab anno 1326-1335*, Zagreb, 1951, 88; idem, *Liber notariorum Caterensium II. annorum 1329, 1332-1337*, Zagreb, 1981, 436.

² Ukoliko se ne radi o importiranoj vazi s obala Egejskog mora. – NOVAK, Grga, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, 1. dio, Split, 2004, 26-27

³ BRGULJAN, Željko, *Pomorstvo Boke Kotorske na slikama Bazija Ivankovića*, Zagreb – Kotor, 2011, 9

⁴ O bokeljskom zavjetnim srebrnim pločicama vidjeti: PAZZI, Piero, *Gliex-voto d'argento del Santuario della Madonna dello Scarpello nelle Bocche di Cattaro*, Kotor, 2007; idem, *Tesori del Montenegro II. Gliex-voto di Perasto, Mula, Perzagno e Stolivo nelle Bocche di Cattaro (secoli XVII - XIX)*, Venezia, 2010; BRGULJAN, Željko, KOPRČINA, Arijana, *Zavjetni darovi bokeljskih pomoraca = Votive Offerings of the Boka Bay Mariners*, Zagreb, 2014, 13-39; GRUPA AUTORA, *Zavjetni darovi sa pomorskom tematikom u Kotorскоj biskupiji* (katalog izložbe), Kotor, 2014; BRGULJAN, Željko, *Ex voto bokeljskih pomoraca u riznicama Kotorске biskupije*, *Hrvatska revija*, 3, Zagreb, 2015, 65-74.

pravilu anonimnih autora. Znatan broj takvih radova nastalih do polovice 17. st., s prikazom borbi malih jedrenjaka s olujnim valovima, nalazimo po pomorskim svetištima jadranske obale, tako i tri primjerka u škrpjelskom Svetištu, koji su zavjetni darovi dubrovačkih pomoraca.⁵

Paralelno votivnim slikama, kroz 18. st. nastavlja se i produkcija slika na platnu – većeg formata i umješnije izrade, pa do reprezentativnih prikaza brodova i bitaka namijenjenih kapetanskim salonima. U Boki se ističu zavjetna platna s prikazom pomorskih sukoba kapetana Josipa Bana i kap. Josipa Bronze, oba u borbi s berberskim brodovima, kao i nekoliko prikaza nave *Leon Coronato* kap. Vicka i Petra Smeće u olujnom moru, darovi svetištu Gospe od Škrpjela. Radovi su to neutvrđenih venecijanskih slikara, od kojih su neki naknadno opremljeni simbolima zavjetne slike, po svoj prilici, neposredno prije darivanja i prelaska iz salona pomorskih kuća u crkvene prostore. Sliku posebne kvalitete naručio je dobrotski kapetan i brodovlasnik Pavo Kamenarović za župnu Crkvu Sv. Matije. Djelo je to venecijanskog slikara Pietra Antonija Novellija iz 1787. godine, s prikazom zaštitnika pomoraca Sv. Nikole koji blagosilja Kamenarovićevu tartanu na nemirnom moru. Novellijev nešto stariji sugrađanin, Francesco Fontebasso, učenik Sebasijana Riccija, autor je platna s prikazom i opisom sukoba tartane kap. Marka Ivanovića s turskim šambekom u luci Patras 1751. iz Bratovštine Sv. Jurja i Tripuna (*Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*) u Veneciji. Borbe jedrenjaka braće Marka i Joza Ivanovića u Patraskom zaljevu prikazane su na nizu kompozicijski i koloristički dojmljivih veduta kasnog Canalettovog sljedbenika Vincenza Chilonea, od kojih su četiri u Veneciji (*Museo Storico Navale*), a dvije u Kotoru (*Pomorski muzej Crne Gore*), a njihov nastanak zalazi u sljedeće stoljeće – naslikane su 1823. godine.

U sljedećem, 19. st. slike pomorske tematike bile su vrlo tražene. Osobit procvat, u ovom stoljeću, doživjelo je portretno slikarstvo brodova.⁶ Ove su slike neposrednošću prikaza i empatijom prema stradalnicima, unatoč nerijetkoj tehničkoj nevještosti i naivnosti prikaza, ostale neizbrisivim tragom naše pomorske prošlosti. Iako velik broj autora, u okviru svojeg tehničkog umijeća, likovnog talenta i trenutne inspiracije, stvara većinom prosječna djela, ipak u najsretnijim trenucima uspijevaju postići u radu ne samo tehničku vrsnoću nego i dinamičnu i skladnu kompoziciju, a nerijetko bogatu i živu atmosferu, te tako stati uz bok talentiranijim i priznatijim autorima. Uz slike na platnu, također nastaju brojni radovi izvedeni tehnikom akvarela, gvaša i tempere na papiru. Uz nepregledan niz neutvrđenih autora koji su djelovali u lukama Sredozemlja, Crnog mora, pa sve do dalekih indo-kineskih luka, istakli su se kao značajni portretisti

⁵ KISIĆ, Anica, *Zavjetne slike hrvatskih pomoraca*, Zagreb, 2000, 86-87

⁶ Pojmovi „portret broda“ („*Ship Portrait*“) i „portretist broda“ („*Ship-Portrait Painter*“) već je ustaljen u stranoj i domaćoj literaturi koja se bavi maritimnim slikarstvom, dok mi pojam „portretno slikarstvo brodova“ nije poznat, no uvodim ga ovom prilikom, sljedeći logiku.

jadranskih i sredozemnih jedrenjaka članovi dviju marinističkih obitelji koje su kroz nekoliko generacija stvarali nebrojene slike ovog žanra. Prvenstveno obitelj Luzzo koja je djelovala većinom u Veneciji, a iz koje se izdvaja kao najplodniji Giovanni st. Veoma aktivan puna tri desetljeća – od 1847. do 1877. naslikao je mnoge jedrenjake vlasnika s istočne jadranske obale.⁷ Slijedili su ga ostali članovi obitelji, a posljednji je djelovao i u Trstu, no svi su radili u jednoj pomalo naivnoj maniri. Daleko kvalitetnije radove ostavili su nam članovi marseljske marinističke „dinastije“ Roux, djelujući generacijama u toj frekventnoj francuskoj luci. Posebnom vrsnoćom i talentom izdvaja se Ange-Joseph Antoine, sin hidrografa i slikara Josepha, vrlo plodan slikar koji je bio aktivan sve do 1835, kada umire od kolere.⁸ Kad su u pitanju slikari obitelji Roux, najveći broj jadranskih jedrenjaka koji su trgovačkim poslom uplovljavali u Lionski zaljev, portretirao je Antoine, potom Louis, čija se dva rada čuvaju i u bokeljskim zbirkama.⁹ Pored njih, u bokeljskim muzejskim i crkvenim zbirkama nalazimo slike brodova Trščanina Felice Pollija, braće Funno, Maltežanina Nicolasa Camillierija, Talijana Raffaella Corsinija koji je djelovao u Izmiru (Smirni), Michelea Renaulta koji slika u luci Livorno, Belgijanca Carolusa Weytsa i drugih, sve do Johna Henryja Mohrmanna i Marie-Edouarda Adama, čije djelovanje seže do iza Velikog rata.¹⁰

Među portretima bokeljskih brodova druge polovice 19. st. posebnu likovnu vrijednost ima zavjetna slika Novljanskog kapetana Mata Mandića, rad Trščanina francuskog podrijetla, akademskog slikara Vincenza Poireta. I mada je Poiret, koji je godinama djelovao u Zadru, ostavio brojne vedute dalmatinskih gradova i portrete građana, njegova bokeljska slika s prikazom Mandićeva pjelega *Carolina*, zahvaćenog olujnim vjetrovima u južnom Jadranu, jedino je njegovo sačuvano djelo tog žanra. Prema zapisu, pisanom kurzivom, uz donji rub slike, koju je kap. Mandić darovao Crkvi Gospe od Škrpjela, njegov je brod krajem godine 1852. zahvaćen olujom na moru kod Ulcinja, te je nakon jednog dana borbe našao spas na obali kod talijanske luke Fano.¹¹ Kap. Mandić pripadao je pomorskoj porodici iz Herceg Novog,¹² a njegov pjeleg *Carolina*, nosivosti 32 tone, sagrađen je 1838.

⁷ BRGULJAN, Željko, *Na granici mora i neba: Zbirka maritimnog slikarstva iz Župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije u Prčanju = At the Border of Sea and Sky: The Collection of Marine Painting from the Parish Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Prčanj*, Perast–Zagreb, 2015, 247-248.

⁸ *A CHACKLIST OF PAINTERS c1200-1994, Represented in the Witt, Library Courtauld Institute of Art*, London, 1995, 439.

⁹ LEEK, Michael E., *The Art of Nautica Illustration*, London, 1921, 120.

¹⁰ BRGULJAN 2015, op. cit., 115.

¹¹ FISKOVIĆ, Cvito, Poiretova slika Mandićeva jedrenjaka u Perastu, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, XVII, Kotor, 1969, 157-166.

¹² Član je katoličke obitelji Mandić, naseljenih u Herceg Novi iz okolice Omiša, za razliku od pravoslavnih Mandića, također pomorske porodice, naseljene u Herceg Novi iz obližnjeg sela Kameno.

u Milni na otoku Braču. Jedrenjak je 1864. prešao u posjed Dobročana, ali je iste godine potonuo u blizini Hvara, kod otočića Jerolim.¹³

No, i u pogledu broja naslikanih brodova kao i kvaliteti slikanja tehničkih elemenata broda ili prijenosa morske atmosfere, za povijest jadranskog pomorstva bez premca je slikar Bazi Ivanković, još uvijek nedovoljno istraženi portretist brodova rodom s istočne jadranske obale. I mada nazivan slikarom tršćanske luke i kroničarem jadranske pomorske prošlosti, njegov je doprinos širi i možemo ga svrstati među značajne portretiste brodova na Mediteranu.

Bazi Ivanković – kapetan i slikar

U ličnosti Bazija Ivankovića sjedinjena su dva zanimanja – pomorskog kapetana koje mu je omogućilo da na plovidbama, zapovijedajući jedrenjacima, istinski upozna brod i more, i slikara brodova, koje mu je na lirski način omogućilo da zabilježi sjećanja na plovidbu i sudbine brodova. Svoj život je posvetio moru, pa je to, kada je slikarstvo u pitanju rezultiralo ne samo kvantitetom nego i neupitnom kvalitetom. Možemo ga danas smatrati među značajnim portretnim slikarima brodova Jadrana i Mediterana njegova doba – druge polovice 19. stoljeća i slikara čija se djela i danas rado nabavljaju i s poštovanjem čuvaju. No njegov život, koji ćemo ovdje ukratko izložiti, sve do danas je ostao ovijen mnogim tajnama i dilemama.

Iako Ivankovićev opus, kako ističe većina starijih istraživača, broji oko 300 slika brodova, ni nakon više od pola stoljeća od njegove smrti, nije se gotovo ništa znalo o njemu. Tako I. Šišević, koji je među prvima o njemu pisao, obrađujući temu mora i pomorstva u djelima naših slikara, opus Bazija Ivankovića pripisuje sasvim drugoj ličnosti – kap. Đorđu Ivankoviću iz Trsta, rodom iz Herceg Novog.¹⁴ Đorđe Ivanković, nastanjen u Trstu, bio je vlasnik barka *Balkan* i dva parobrode – *Nord i Sud*,¹⁵ a bavio se amaterski slikarstvom, no njegova likovna produkcija sasvim je beznačajna i nikako nije mogao biti autor tolikog broja portreta brodova s potpisom „*Ivancovich*“.

Korak dalje u identifikaciji ovoga marino-slikara učinio je 1956. J. Luetić, koji se najviše bavio Ivankovićem. Možda i zato jer je bio direktor Pomorskog muzeja u Dubrovniku koji je posjedovao više od dvadeset Ivankovićevih slika. Među arhivskom dokumentacijom nekadašnjeg Pelješkog pomorskog društva iz Orebića, Luetić je pronašao petnaest pisama (i dva računa) koje je slikar Ivanković iz Trsta uputio rečenom Društvu. U njima dogovara detalje oko izrade

¹³ MARTINOVIĆ, Jovan J., Propadanje bokeljskih jedrenjaka velike i male obalne plovidbe od 1852. do 1902. godine, *Godišnjak PMK*, XVI, Kotor, 1968, 138, 142.

¹⁴ ŠIŠEVIĆ, Ivo, More i pomorski motivi u djelima naših slikara, *Jugoslavenski mornar*, 9, Split, 1953, 240-241.

¹⁵ PALAVRŠIĆ, Petar, *Kapetani i jedrenjaci Herceg Novog*, Herceg-Novog, 2018, 129.

niza slika jedrenjaka u vlasništvu toga društva, koje je naručilo od slikara. Pisma redovito potpisuje s „*B. Ivancovich*“ što je definitivno isključilo mogućnost da je autor slika jadranskih brodova Đorđe Ivanković ili, kako se mislilo, Marija Ivanković koja je jedno vrijeme živjela u Trstu i bavila se slikarstvom. Posebno je zanimljiv detalj iz Ivankovićeve pisma poslanog iz Trsta u Orebiće 22. srpnja 1869. iz kojega ponosno ističe svoje dvostruko zvanje, u prijevodu: „...na što sam ponosan da sam kapetan duge plovidbe i slikar“.¹⁶ Jedno pismo koje Društvo upućuje slikaru u Trst, adresirajući ga na „*Bart. Ivancovich*“, otvara pitanje njegova imena: Bartolomej, Bartol?

Neke je dileme razriješio I. Zloković 1958. godine, na osnovu iskaza dr Antona Dabinovića, kojemu je slikareva kći Eugenija bila kućna učiteljica u Trstu, kao i na osnovu podataka koje je pronašao u matici umrlih Srpske pravoslavne crkvene opštine u Trstu.¹⁷ Potom je, desetljeće kasnije, I. Šišević definitivno utvrdio biografske podatke o slikaru, uvidom u općinsku arhivsku građu u Trstu.¹⁸

Iz rezultata njihovog istraživanja, danas znamo da je slikar Bazi Ivanković¹⁹ rođen u Carigradu 16. rujna 1815, odakle mu je bila majka Katarina Vajano. Pretpostavlja se da mu je otac bio pomorski kapetan Jovan Ivanković iz Herceg Novog, nastanjen u Carigradu, no neki suvremeni članovi familije Ivanković iz Herceg Novog negirali su Bazijevu, odnosno Vasovu pripadnost novskoj familiji.²⁰

O Ivankovićevu djetinjstvu i školovanju ne znamo ništa. Tek nalazimo nekoliko podataka o njegovoj kasnijoj pomorskoj karijeri. U arhivskim spisima nekadašnje Lučke kapetanije Rose stoji da se, vjerojatni Bazijev otac, kap. Jovo Ivanković 1832. zadržao dva dana na sidrištu u Rosama kao zapovjednik ruskog brigantina *Leonida* na putu iz Trsta za Carigrad te bez dozvole ukrao šest mornara iz Boke.²¹ Nemamo podatak kada je Bazi položio kapetanski ispit, ali ga već u dobi od 23 godine nalazimo kao zapovjednika brigantin *Santa Rosalia*

¹⁶ LUETIĆ, Josip, Iz dopisivanja bokeljskog (?) slikara kap. B. Ivankovića, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, V, Kotor, 1956, 219-226.

¹⁷ ZLOKOVIĆ, Ignjatije, Tragom slikara Ivankovića, *Godišnjak PMK*, VII, Kotor, 1958, 297-302.

¹⁸ ŠIŠEVIĆ, Ivo, Nepoznati detalji iz života slikara B. Ivankovića, *Pomorstvo*, 3-4, Rijeka, 1968, 116-117.

¹⁹ Ime mu je zapisano u tršćanskim arhivskim izvorima „*Basilio*“, a u matici umrlih Srpske pravoslavne crkve „*Vasilije*“. Uz njegove slike bilježe se imena Bazi (najčešće), Bazilije i Bartol Ivanković (u Hrvatskoj), Vasilije i Vaso Ivanković (u Crnoj Gori) te Bazi, Basi i Basilio Ivancovich ili Ivankovich, uz njegovo slike u europskim i američkim zbirka.

²⁰ Ana Čeranić, rođ. Ivanković, iz Herceg Novog tvrdila je da B. Ivanković nije rodnom iz Herceg Novog i da u njenom rodu nije bio nitko s imenom Vaso te da se slikarstvom bavio njen stric Đorđe Ivanković koji je, kao brodovlasnik, živio u Trstu i njena tetka Marija (Mara) Ivanković, žena kap. Mila Milišića. – LUETIĆ, Josip, Prilog o slikaru brodova Ivankoviću, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 13, Split, 1/1961, 299, nap. 4.

²¹ ZLOKOVIĆ 1958, op.cit., 299.

pod jeruzalemskom zastavom. Tim brodom je 22. listopada 1837. uplovio u Carigrad s teretom iz Galaca, a četiri dana kasnije isplovio za Trst. Potom 9. ožujka sljedeće godine, na putu iz Trsta uplovio je u Rose. Do 1846. zapovijeda brigantinom *Annetta Triestina* u vlasništvu Špira Đurasovića iz Kumbora, prevozeći pretežno žito iz crnomorskih luka.²² Potom mijenja profesiju i postaje slikar te se vjerojatno krajem 40-ih nastanjuje u Trstu. No ostaje nerazriješeno pitanje Ivankovićeve likovnog školovanja, koje je moglo prethoditi prije nego se posvetio slikanju u vrevi tršćanske luke, a češće u tišini svog atelijera. Postoje neke indicije koje ukazuju da je prije tršćanske aktivnosti jedno vrijeme radio u Marseilleu, što bi moglo upućivati i da je možda učio slikanje brodova od nekog slikara iz tamošnje marinističke obitelji Roux. Sve u svemu, postoji još mnogo nedoumica i neotkrivenih detalja iz života i rada ovog, našeg, kvalitetnog i produktivnog portretiste jadranskih brodova, nadamo se, pored svih nedoumica, ipak novskog sina.

Razumljivo je da je Ivanković morao raditi puno, a i bio, na neki način, prisiljen prilagođavati se željama naručitelja jer je u braku s Lucijom Klemenc (Clemenz) imao šest kćeri koje je trebalo slikanjem othraniti. Da to nije bilo unosno zanimanje, čak štoviše da se od njega teško preživljavalo, slikovito dočarava detalj iz života i rada kasnog člana marinističke obitelji Luzzo. Slikar Giovanni Luzzo ml. u borbi da prehrani obitelj, u luci Genove je tražio mušterije nudeći svoje usluge, a djeca su mu nerijetko morala prositi.²³

Ivanković je najčešće radio prema narudžbi, ne samo za pojedine zapovjednike ili vlasnike brodova, koji su željeli u „tinelu“ imati sliku svog novog broda ili uspomenu na proživljenu oluju, nego i za pomorska društva koja su naručivala i čitav niz portreta svojih brodova. Radeći prema njihovim zahtjevima, često šablonizirane kompozicije gdje je u prvom planu jedrenjak prikazan s boka, sa strana, u drugom planu, manji brodovi, dok se u daljini naziru obale, nalazio je očigledno vremena i inspiracije da realizira i slike prema svojoj zamisli, dajući mašti na volju. Među njima, su svakako veći formati s grupama jedrenjaka pred lukom, poput dva prikaza flote brodova Poduzeća Florio-Visin (zbirke u Kotoru i Prčanju), veliko platno s jedrenjacima pred lukom (Kotor), flote jedrenjaka i parobroda kao Pošćičeve flote (Rijeka) i naravno čitav niz prikaza pojedinačnih jedrenjaka, posebno onih zahvaćenih olujom, na kojima je pokazao vrhunsko poznavanje konstrukcije broda, „života“ mora i neba (oblaka), osjećaj za određenu atmosferu, kao i nadahnuće u prijenosu događaja u slikarski medij.

Ivankovićeve su slike, od 50-ih godina prošlog stoljeća izlagane na mnogim izložbama u jadranskim gradovima od Rijeke do Kotora, no za njegovu je ostavštinu od najvećeg značaja retrospektivna izložba koja mu je priređena 2006.

²² PALAVRŠIĆ 2018, op.cit., 128.

²³ KISIĆ, Anica, Slike brodova stranih majstora 19. i 20 st. u Pomorskom muzeju u Dubrovniku, *Zbornik Dubrovačkih muzeja*, Dubrovnik 2004, 123.

u Zagrebu i potom, u kraćem obimu, u Dubrovniku na kojoj su autori izložbe, Nada Fisković i Željko Brguljan, predstavili preko stotinu radova. U isto vrijeme su njegov rad popratili odgovarajućim publikacijama, Fiskovića u kontekstu Ivankovićeve slikarske ostavštine s analizom njegova likovnog djela, a Brguljan u okviru pomorstva slikareva vjerojatnog zavičaja – Boke Kotorske.²⁴ Ustrajnim radom na pronalazaženju novih, dotada nepoznatih Ivankovićevih slika, nekoliko godina kasnije, Ivankovićev sačuvani opus zaokružen je na 250 slika.²⁵ Među brojnim platnima dojmlijeve slikareve ostavštine, određen broj slika prikazuje brodove u vlasništvu ili pod zapovjedništvom kapetana novljanskog područja, a među njima, ovdje ćemo obraditi samo one koje su se, sve do danas, ostale kod vlasnika s područja Herceg Novog.²⁶

Ivankovićeви portreti brodova na novskom području

U Zavičajnom muzeju u Herceg Novom čuvaju se dvije Ivankovićeve slike – portreti barka *Elena* i nave *Figlia Maggiore*, a u istome gradu i portret barka *Milan* u privatnom vlasništvu. U Bijeloj, u vlasništvu obitelji Zloković čuvaju se dvije slike s prikazom Lloydovog parobroda *Melpomene*, kojime su zapovijedali članovi ove pomorske obitelji. Ove slike su bile izložene na Ivankovićevoj retrospektivnoj izložbi 2006. te objavljene u pratećem katalogu,²⁷ a potom i unutar novog izdanja s temeljitim katalogom slikareva opusa 2011. godine,²⁸ no do sada se o njima nije posebno pisalo. Dvije slike iz pomorske kuće Tomanovića u Lepetanima, u posjedu potomaka danas nastanjenih u Herceg Novom, nisu obrađivane, a niti objavljivane te ih u okviru ovog članka prvi put javnosti prezentiramo.²⁹

²⁴ FISKOVIĆ, Nada, *Slikarsko djelo B. Ivankovića*, Zagreb, 2006; BRGULJAN, Željko, *Portreti bokeljskih jedrenjaka*, Zagreb, 2006.

²⁵ BRGULJAN 2011, op.cit., 120-217.

²⁶ Ivankovićevim slikama u Boki Kotorskoj bavili su se i bokeljski autori, vidjeti: JANIĆIJEVIĆ, Radojka, *Slike mariniste Vasilija Ivankovića u Boki Kotorskoj* (katalog izložbe), Kotor, 2002; MIHALIČEK, Marija, *Slikarska baština pomorske tematike iz Perasta, Sidrišta zavičaja, zbornik radova*, Kotor, 2009, 89-105.

²⁷ FISKOVIĆ 2006, op.cit., 44, 49, 94, 96, 109.

²⁸ BRGULJAN 2011, op.cit., 68, 151, 153, 172, 174, 206-209.

²⁹ Zahvaljujući susretljivosti ing. Branka Tomanovića i prilogu fotografa Antona Gule Markovića.

Sl.1. B. Ivanković, *Bark Elena*, 1888(?), ulje na platnu, 44.6x73.6 cm, vl. Zavičajni muzej, Herceg Novi (foto: Srećko Krasan)

Na slici *Bark Elena*, središtem platna dominira bark prikazan bočno, razvijenih jedara i u plovidbi pod povoljnim vjetrom. Na krmi se vije austrijska državna zastava zaklonjena šturnjačom, na vršku zastavice međunarodnog signalnog kodeksa (HDSK), a na velikom jarbolu plava zastava s nazivom broda. Na palubi je vidljivo šest članova posade, a na provi brodsku pulenu, kojoj ne možemo sasvim razabrati oblike, no čini se da se radi o ženskom liku, možda mitološkom. Brod plovi po nemirnom moru, a na još prilično vedrom nebu počinju se javljati oblaci, ponešto tmurniji prema horizontu. U drugom planu, lijevo i desno od barka *Elena*, plovi po jedan jedrenjak, također pod austrijskom zastavom, te se prema horizontu jedva nazire još nekoliko jedrenjaka, a iza njih maglom prekrivena obala. Slikom prevladavaju plavi tonovi s akcentima crvenih zastavica, a statičnost prikaza nadvladana je vjetrom pokrenutim morem, jedrima i oblacima.

Ovakva kompozicija je vrlo česta u Ivankovićevu radu, prilično je stereotipna i većinom uvjetovana željom naručioca. Zapis uz donji rub slike otkriva nam tadašnjeg zapovjednika i naručioca slike: „*Elena, Capo S. Milissich*“. Slika je signirana i datirana u 1866, no ta godina je upitna budući da je bark još uvijek bio u posjedu Visina s imenom *Carolina Visin*. Mijenja vlasnika i ime tek dvije godine kasnije, a na slici još uvijek vijori zastava s imenom *Elena*. I državna zastava na prikazanim brodovima negira da je slika iz 1866. Naime, osobito prema onoj, u cjelosti vidljivoj, na jedrenjaku u drugom planu desno, jasno je da još nije nastupilo doba združene države (1867). Pored toga, Ivanković je svoje

radove iz tog razdoblja signirao crvenom bojom, primjerice slike Bark Sessa (Museo Nazionale della Scienza e della Tecnologia *Leonardo da Vinci*, Milano) iz 1866. ili lijepo djelo *Bark Draghetto* (Pomorski muzej Crne Gore, Kotor) iz 1865, na kojemu je Ivanković potvrdio osjećaj za morski ugođaj. Budući je, na slici zapisano ime kap. Milišića, koji je zapovijedao *Elenom* od 1888. do 1890. godine, smatramo da je netočno datirana te da je nastala 1888. godine. U katalogu retrospektivne izložbe navodi se godina nastanka slike 1876,³⁰ što je nemoguće jer je na slici navedeni zapovjednik, Simo Milišić postao kapetanom duge plovidbe tek 1879. godine.³¹ No, očigledno je i autorica te publikacije smatrala da slika *Bark Elena* ne može biti tako rani Ivankovićev rad.

Bark Elena sagrađen je 1854. u Rijeci za pomorsku obitelj Visin sa Prčanja nastanjenu u Trstu, pa je i dobio ime po kapetanovoj supruzi – *Carolina Visin*.³² Vlasnici su bili Carolina Visin, udovica kap. Špira Visina koji je preminuo upravo u godini izgradnje barka,³³ i njihova djeca, svi sa po 2 karata te Ilija Florio sa 8 karata.³⁴ Bark je bio nosivosti 352 tone, dužine 34,4, širine 8,8 i visine 5,0 metara. U vlasništvu Visina ostao je čak petnaest godina, a potom ga 1868. kupuje kap. Nikola Mandić iz Kamenog te mu dvije godine kasnije mijenja ime u *Elena*, prema imenu svoje majke. Od 1872. vlasnici su braća Nikola i Špiro Mandić sa po 12 karata, a od 1887. Nikola i sin mu Dušan, nastanjen u Trstu. Godine 1889. prodaju ga Simu Milinoviću iz Herceg Novog te je jedrenjak, preregistriran za veliku obalnu plovidbu, i dalje mogao ploviti samo unutar Mediterana.³⁵ O Mandićevoj prodaji broda 1889. u Trstu svjedoči njegov prijatelj, risanski kapetan Vlado Ivelić, koji se tada zadesio u Trstu. Ivelić navodi da je kap. Mandić prodao *Elenu* zbog slabih poslova čiji prihodi nisu mogli pokriti niti brodske troškove. Mandić je dan prije prodaje barka priredio oproštajnu večeru za prijatelje i suradnike koja je bila servirana na palubi. Ugostio je 22 uzvanika, većinom Talijana, ali i četiri Židova i, naravno, prijatelja kap. Vlada Ivelića.³⁶

Ovim bokeljskim barkom zapovijedali su kapetani Ilija Florio, Nikola Marčetić, Božo Dujmić, Anton Luković, Nikola Guzina, Tripo Nikolić,³⁷ a nakon

³⁰ FISKOVIĆ 2006, op.cit., 44, 94.

³¹ PALAVRŠIĆ 2018, op.cit., 184.

³² BRGULJAN 2011, op.cit., 68.

³³ Kap. Špiro Visin bio je prvi rođak slavnog oplovitelja svijeta kap. Ivana (Iva) Visina – očevi su im bili braća, a zajednički djed Ivan (Zuanne) Visin.– Podaci iz rodoslovnog stabla obitelji Visin u posjedu autora teksta.

³⁴ MARTINOVIĆ, Jovan J., Propadanje bokeljskih jedrenjaka duge plovidbe od 1852. do 1902. godine (II dio), *Godišnjak PMK*, XV, Kotor, 1967, 133; BRGULJAN 2015, op.cit., 165.

³⁵ MARTINOVIĆ, Jovan J., Propadanje bokeljskih jedrenjaka velike i male obalne plovidbe od 1852. do 1902. godine, *Godišnjak PMK*, XVI, Kotor, 1968, 147.

³⁶ IVELIĆ, Vlado, *Pomorski život na jedrenjacima i parobrodima*, Herceg Novi – Podgorica, 2009, 92.

³⁷ MARTINOVIĆ Jovan J. 1967, op. cit., 133.

što je prešao u posjed Novljana, kapetani Nikola (1869, 1880-1881), Špiro (1870, 1873-1876), Gavriilo (1882, 1885-1886) i Slavomir (1887-1888) Mandić, Nikola Šerović (1872-1873) i potom Simo Milišić (1888-1890).³⁸ Na *Eleni* je, kao mladi mornar, započeo pomorsku karijeru i kap. Bogdan Dabović iz Kostanjice, koji je nakon 12 godina na jedrenjacima, plovio još 34 godine na parobrodima Austrijskog Lloyda.³⁹ Nakon 37 godina plovidbe, bark *Elena* je doživio nesreću 3. studenog 1891. u orkanskoj buri koja ga je zahvatila na Kvarneru, te je zbog velikih oštećenja demoliran u Malom Lošinjju.

Sl. 2. B. Ivanković, *Nava Figlia Maggiore*, oko 1870, ulje na platnu, 47x68 cm, vl. Zavičajni muzej, Herceg Novi (foto: Srećko Krasan)

Dok je prethodni Ivankovićev rad naslikan prigušenim tonovima, slika *Nava Figlia Maggiore* je bogatija svjetlom i razigranija. Iako prošarano bijelim oblacima, više nalik izmaglici, nebo je vedro, a jedra su osunčana. Živosti doprinosi i uzburkano more, kao i vijorenje zastavica: austrijske nad krmom, signalnih (HJCR) na krmenom jarbolu, plave s nazivom broda na velikom jarbolu i srpske na pramčanom jarbolu. Po standardnoj shemi lijevo i desno, u drugom planu, plovi po jedan jedrenjak, dok se u daljini naziru brdovite obale. Može se

³⁸ PALAVRŠIĆ 2018, op. cit., 177-178, 202.

³⁹ ZLOKOVIĆ, Ignjatije, Kapetan Bogdan Dabović, *Godišnjak PMK*, XXVI, Kotor, 1978, 109-115.

pretpostaviti da su jedrenjaci smješteni unutar tršćanskog zaljeva. Brod je, kao i obično, naslikan sa svim tehničkim detaljima, kako i dolikuje ruci pomorskog kapetana. Slika nije datirana, no kako nam natpis uz rub slike „*Figlia Maggiore Cap. D. Posnanovich*“ otkriva zapovjednika – kap. Bogdana Poznanovića koji je, prema izvorima, zapovijedao navom 1869. i 1870. godine, nakon koje brod mijenja vlasnika i ime. Stoga možemo zaključiti da je sliku od Ivankovića naručio upravo kap. Poznanović za boravka ovim jedrenjakom u tršćanskoj luci krajem 60-ih godina 19. stoljeća.

Nava *Figlia Maggiore* sagrađena je u Bakru 1857, u brodogradilištu koje je nekoliko godina ranije pokrenuo Mate Matrljan. Najviše je jedrenjaka sagrađio 1856, čak sedam – četiri nave, dva barka i jedan brik, a nava *Figlia Maggiore* bila je najveći jedrenjak koji je porinut s njegova škvera, nosivosti 846 tona.⁴⁰ Od same izgradnje brod je bio u vlasništvu bogatog tršćanskog posjednika Ambrogia Rallija te su *Figliom Maggiore*, među ostalima zapovijedali, odmah nakon porinuća kap. Jovan Zloković iz Bijeke (1857-1859), već spomenuti kap. Bogdan Poznanović iz Ratiševine – Sušćepan (1869-1870), a potom Zlokovićev brat kap. Bogdan (1872-1877).

Inače je A. Ralli bio vlasnik i nave *Figlia Minore*, koju je 1871. kupio Stevan Vučetić, nastanjen u Odesi, dao prepraviti u bark te ga imenovao *Anastasia Vucetic*, po svojoj sestri. Stefan je sin Mihaila Vučetića, rođenog u Sasovićima, selu u novskoj općini, koji se nastanio u Trstu gdje je osnovao trgovačko poduzeće unutar kojeg je posjedovao desetak jedrenjaka.⁴¹ Mihailo Vučetić i njegovi partneri Ilija i Tripun Florio, brodovlasnici sa Prčanja, osnovali su 1871. u Trstu parobrodarsko društvo *Adria*. Društvo je posjedovalo tri željezna parobroda: *Timavo*, *Narenta* i *Risano*, ukupne nosivosti 3230 tona, ali je zbog nelojalne konkurencije tršćanskog parobrodarskog društva Austrijski Lloyd, podupiranog od bečke uprave, bilo prisiljeno na likvidaciju već 1878.⁴²

⁴⁰ BARBARIĆ, Radojica Fran, MARENDIĆ, Ivo, *Onput, kad smo partili: zapisi o posljednjim kvarnerskim jedrenjacima*, Rijeka, 2014, 101.

⁴¹ PALAVRŠIĆ 2018, op. cit., 59-60, 62, 222-223.

⁴² BRGULJAN 2011, op. cit., 42-43.

Sl.3. B. Ivanković, *Bark Milan*, 1889, ulje na platnu, 45x73.8 cm, privatno vlasništvo, Herceg Novi (foto: Srećko Krasan)

Pored portreta barka *Elena* i sliku *Bark Milan*, koja se čuva u privatnom vlasništvu u Herceg Novom, naručio je također kap. Simo Milišić. To nam objelodanjuje zapis uz donji rub platna: „*Milan Com. Dal Cap. S. Millissich*“, a datacija nam otkriva i godinu narudžbe – 1889. Zanimljiva je osoba bio kap. Milišić, sklon umjetnosti ili uspomena, a možda je razlog narudžbama, u skladu s ekonomskim napretkom obitelji, bio uređenje „tinela“ novoizgrađene kuće.

Slika je tonski kao i kompozicijski vrlo slična već opisanom portretu barka *Elena*. Jednaka je i usmjerenost jedrenjaka, izvedba jedrilja, kao i uzburkano more. Nebo je ovdje vedro, bez oblaka, ali je također prisutna izmaglica nad morem i čini se kao da se radi o vrućem, ljetnom danu. Zanimljivo je da se na brodu nalaze čak tri pomoćna čamca. Da je slika nastala u kasnijem slikarevom stvaralačkom razdoblju, potvrđuje nam, ne toliko razvijeni stijeg dvojne monarhije, koliko pojava parobroda, desno u drugom planu. Ivanković je naslikao, četiri godine ranije, još jednu varijantu istog broda (Pomorski muzej Crne Gore, Kotor), koji je prikazan u snažnoj plovidbi, punih jedara.

Bark Milan je sagrađen 1875. u Malom Lošinju kao jedrenjak nosivosti 622 tone. Sredinom te godine kupila su ga kao novogradnju braća Milinović iz Jošice, Simo s vlasničkim udjelom pola broda, Đorđe sa 6 karata i Tomo s 3 karata, dok je preostala 3 karata posjedovao Špiro Crnogorčević iz Baošića. Bark je dobio ime po sinu kap. Milinovića, a njime su zapovijedali kapetani Tomo Milinović (1675-1876, 1879-1881) i Marko Vukasović iz Orahovca (1877-1878,

1882-1888).⁴³ Prodan je nekom Grku u Trstu sredinom svibnja 1888. godine.⁴⁴

Sl.4. B. Ivanković, *Parobrod Melpomene u oluji, 1887, ulje na platnu, 45x74 cm, vl. Familija Zloković, Bijela (foto: Srećko Krasan)*

Dvije Ivankovićeve slike Lloydovog parobroda *Melpomene* čuvaju se u obitelji Zloković iz Bijele, čiji su članovi zapovijedali ovim parobrodom te naručili njegove portrete. Prvi je naslikan 1884. i signiran je, a legenda je vjerojatno propala s oštećenjem donjeg dijela platna. Parobrod je prikazan u plovidbi uzburkanim, zapjenjenim morem koristeći ne toliko parni pogon koliko pomoćni – jedra. Vrlo precizno su naslikani i iscrtani svi elementi palube i jedrilja. S valovitim morem i sivim nebom, atmosfera naliči situaciji pred početak oluje. Time ova slika kao da predstavlja uvod u sljedeći portret istog Lloydovog parobroda, koji kao zanimljiviji ovdje i reproduciramo, u kojemu je parobrod zahvaćen snažnom olujom. Naslikan je tri godine kasnije, 1887, kada se parobrod *Melpomene* našao u Bengalskom zaljevu zahvaćen ciklonom. Slika nam otkriva da je u borbi s „podivljalim“ morem, parobrod izgubio ne samo sva jedra nego i kompletni prednji jarbol, koji pluta u moru ispred broda prikazanog bočno, usmjerenog prema istoku. Legenda uz donji rub platna opisuje događaj, no ona je toliko nečitljiva da jedva razaznajemo njen početak koji locira događaj, dajući i točne koordinate dok ostatak natpisa nije moguće pročitati: „Nella Baia di Bengala...“ Zahvaljujući tome što se u milanskom *Museo Nazionale della Scienza e della Tecnologia Leonardo da Vinci* nalazi treća Ivankovićeve slika ovog

⁴³ PALAVRŠIĆ 2018, op. cit., 201.

⁴⁴ BRGULJAN 2011, op. cit., 72.

Lloydovog parobroda, datirana 1888, s prikazom istog događaja u Bengalskom zaljevu te čitkoj legendi: „*Ciclone subito dal piroscrafo del Lloyd Austroungarico Melpomene i giorni 22 e 23 Novembre 1886 nella Baia di Bengala, lat. 16o44', long 86o10''*“, sada znamo da je parobrod kod obala Indije zahvatio iznenadan ciklon s kojim se borio dva dana – 22. i 23. studenog 1886.⁴⁵

Parobrod *Melpomene* sagrađen je 1883. u Jarrowu, imao je 1943 tone i 42 člana posade.⁴⁶ Vjerojatno je u vrijeme prikazanog događaja na parobrodu *Melpomene* plovio kao časnik Simo Matov Zloković, koji je stekao patent kapetana duge plovidbe 1894. te je od 1898. zapovijedao Lloydovim parobrodom *Albanija*.⁴⁷

Posebno bismo ovdje istakli dvije slike portretiste brodova Bazija Ivankovića koje su do sada ostala nepoznata javnosti, ali i struci, brižno čuvane u „tinelu“ lepetanske kuće pomorske obitelji Tomanović. I mada Lepetani pripadaju tivatskoj općini, s obzirom da vlasnici slika sada prebivaju na području Herceg Novog, slobodni smo bili, ovom prilikom, uvrstiti ih među Ivankovićeve novske slike.

Sl.5. B. Ivanković, *Bark Petroslava*, oko 1866, ulje na platnu, c. 45x75 cm, vl. familija Tomanović, Herceg Novi (foto: Anton Gula Marković)

⁴⁵ Ibid., 117, 209.

⁴⁶ Ibid., 76.

⁴⁷ PALAVRŠIĆ 2018, op. cit., 224.

Prema zapisu na slici, barkom *Petroslava* u godini kada je naslikan, zapovijedao je kap. Nikola Mandić („*Petroslava Cap N. Mandich*“), pa ga, bez dileme, možemo smatrati naručiocem slike. Ovaj portret novskog barka spada među najstarije sačuvane Ivankovićeve radove – nastao je prema austrijskoj državnoj zastavi, koja se vije nad šturnjačom, ne kasnije od početka 1867. godine. S obzirom da je kap. Nikola Mandić zapovijedao barkom *Petroslava* od 1863. do 1867, izuzev 1865. i, budući da do sada nismo pronašli Ivankovićevih slika nastalih prije 1865, smatramo da je portret ovog novskog jedrenjaka naslikan 1866. ili na sam početak 1867. godine. Slika nije signirana, no sadrži sve elemente Ivankovićeve rukopisa i bez rezerve je možemo dopisati u katalog njegovih neupitnih radova.

Vidimo da je autor naslikani jedrenjak smjestio u Tršćanski zaljev jer se desno u daljini naziru bijele zidine dvorca Miramare. Kompozicija je standardna, bark je postavljen bočno te zauzima većinu formata platna dok su lijevo i desno, u daljini, po jedan „prateći“ jedrenjak. More je tipično Ivankovićevo, uzburkano i naslikano tonski, od tamno modrih prednjih partija do bijele morske pjene. Nad dalekom obalom uzdižu se stjenovita brda, a nad njima vedro nebo, no sve prevučeno jednim slojem izmaglice.

Kobilica broda naslikana je u tamnim tonovima, a paluba je svijetle nadgradnje i s po kojim vidljivim članom posade. Mada sliku još nismo imali prilike vidjeti, na osnovu raspoloživog snimka zaključujemo da brod ima pulenu i da je to neko biće, a kako donji dio tijela završava svinutim repom, gotovo smo sigurni da se radi o liku *sirene*. Jedrilje je naslikano uobičajeno, svijetlim tonovima, ali i dosta plošno – iako lagani vjetar ipak nadima platno jedara. Iznad austrijskog državnog stijega, nad gornjom vrškom, odnosno na nominativu vije se hrvatska zastava, na velikom jarbolu također trobojnica s imenom broda, a na vrhu prednjeg jarbola plava zastava s oznakom pripadništva.

Bark *Petroslava* sagrađen je 1860. u Bakru, nosivosti 370 tona, a preuzima ga zadnjeg dana te godine vlasnik kap. Marko Radulović iz Herceg Novog, rođen u Mojdežu, te mu daje ime po svojoj kćeri *Petroslavi*. Sljedeće godine zapovijedaju barkom vlasnik i kap. Miho Vojnović, potom naručitelj slike Nikola Mandić iz Kamenog u razdoblju 1863-1867, osim 1865. godine kada *Petroslavom* zapovijeda kap. Špiro Vukasović. Upravo te 1865. postaju vlasnici nasljednici kap. Marka Radulovića, kćeri *Petroslava* i Jelena sa po 6 karata, te Jelena Lombardić i Nikola Mandić također sa po 6 karata.⁴⁸ Potom su zapovjednici ovog barka Nikolin brat kap. Špiro Mandić (1868-1869), ponovo kap. Nikola Mandić (1870-1872), pa Peraštanin kap. Miho Emer (1873-1874), isti Nikola Mandić (1875-1879) i kap. Božo Tomanović (1880-1881) u čijoj se kući sačuvala slika jer je, vrlo vjerojatno, bio u određenom srodstvu s Mandićima. U posljednjoj godini

⁴⁸ MARTINOVIĆ Jovan J. 1967, op. cit., 129-130.

„života“ barka *Petroslava*, njime je ponovo zapovijedao kap. Nikola Mandić, pod čijom je komandom jedrenjak 1. studenog 1882. potonuo kod istočne američke obale, blizu Milforda.⁴⁹

Sl. 6. B. Ivanković, *Parobrod Medusa zahvaćen monsunom*, ulje na platnu, 1888, c. 45x75 cm, vl. familija Tomanović, Herceg Novi (foto: Anton Gula Marković)

Posebno je zanimljiva druga slika iz kuće Tomanović – s prikazom Lloydova parobroda *Medusa* na sidrištu u blizini indijske luke Marmugao, gdje je bio pretrpio jaku oluju, na korak do potapanja. Događaj je detaljno opisan u legendi ispisanoj na donjem dijelu slike koju smo, usprkos mjestimičnim nečitkostima i manjim oštećenjima, uspjeli pročitati te ju ovdje u cijelosti prenosimo: „*Piro. Aus. Ung. Medusa Com. Dal Cap. C. Sbutega il di 16 Giugno 1888 colla machina rotta ancorato nella Costa di Malabarcon Monsone da Libehio (Libeccio, op. a.) il Tenente di bordo N. Tomanovich / avventursi col Life Boat poiportarsi a terra incerca di soccorso esponenti a grande pericolo di vita, da ultimo addio ai Suoi Compagni di bordo*“. Iz zapisa saznajemo da je parobrod *Medusa*, prometujući na liniji Trst – Bombaj – Singapur, 16. srpnja 1888. godine, pod komandom prčanjškog kapetana Krsta Sbutega, zahvatio ljetni monsun, jak jugozapadni vjetar, kod Malabarske obale u blizini luke Marmugao, južno od Bombaja. Parobrodu je bio oštećen brodski motor te su parna postrojenja bila neuporabljiva. Nakon gašenja motora, *Medusa* se usidрила, ali jaka oluja prijetila je uništenju broda, a kapetan i posada bili su nemoćni. Situacija je bila tim gora što je na

⁴⁹ PALAVRŠIĆ 2018, op. cit., 169. 177.

brodu bilo i putnika.⁵⁰ Sve je išlo prema kraju. No, poručnik Božo Tomanović⁵¹ iz Lepetana odvažio se i s dvanaest mornara – dobrovoljaca naoružao, opskrbio hranom te su se s čamcem na jedro i vesla uputili po olujnom moru u nastojanju da pronađu pomoć. Poslije višesatnog veslanja i lutanja u nemogućim uvjetima naišli su na parobrod engleske oceanske flote koji im je pritekao u pomoć i spasio *Medusu*, odvukavši je u Marmugao, luku koja je upravo tada bila u izgradnji.⁵² Junački podvig poručnika Tomanovića istaknut je i u engleskom tisku, a Tomanović bio odlikovan austrijskim Zlatnim križem s krunom za zasluge dočim ga je uprava Lloyd a uvrstila među svoje najhrabrije kapetane.⁵³ Međutim, u drugom relevantnom izvoru iz 1894. (dakle, iza opisanog događaja) navodi se da je poručnik Tomanović odlikovan Zlatnim križem za zasluge („*Croce d'oro del merito*“). U istom izvoru nalazimo da je Tomanović rođen 1852. Ušao je u službu Lloyd a 1. rujna 1882, promoviran je u čin poručnika I klase 1. srpnja 1893, a u poručnika I klase – zapovjednika 1. travnja 1902.⁵⁴ Nakon spašavanja *Meduse*, zapovjednik broda, kap. Krsto Sbutega poslao je upravi Lloyd a u Trst telegram u kojemu, u prijevodu s talijanskog, stoji „poručniku Tomanoviću dugujemo život *Meduse* i naš“. Na kraju je Tomanović od uprave Lloyd a bio nagrađen i novčano, s tisuću fjorina i još toliki iznos mu je predan da podijeli mornarima koji su se istakli u spašavanju.⁵⁵

Iako, neki smatraju, pozivajući se na gore citiranu legendu, da je kap. Božo Tomanović dobio sliku na poklon, u istom zapisu ništa na to ne upućuje. Smatramo da je on po povratku u Trst naručio sliku, kako bi imao trajnu uspomenu na teški događaj u kojemu je iskazao hrabrost. Iako nepotpisana, po svim elementima slika je rad B. Ivankovića, posebno na osnovu slikanja valovitog mora, ali i samog broda. Suprotno tome, zapis na slici ne upućuje na Ivankovićevu ruku. Ivanković je najčešće ispisivao samo kraći zapis s imenom broda i zapovjednika, no to nije presudno već grafija, koja apsolutno nije Ivankovićeva. No, legende su

⁵⁰ TOMANOVIĆ, Lazar, *Moje bratstvo, Boka: zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, 26, Herceg Novi, 2006, 361.

⁵¹ Kapetan Božo Tomanović, sin patruna Andrije, položio je kapetanski ispit u Trstu. Kao vrlo mlad kapetan, zapovijedao je 1880-1881. barkom *Petroslava*, a nakon toga je plovio kao časnik na Llodovim parobrodima. – ZLOKOVIĆ, Maksim, *Pomorstvo Lepetana, GPMK, III*, Kotor, 1955, 133.

⁵² TOMANOVIĆ, Dušan, *Kuće porodice Tomanović iz 19. veka u Lepetanima – Boka Kotorska, Boka : zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, 37, Herceg Novi, 2017, 211-244 (213). – U citiranom članku događaj opisuje Lazar Tomanović, brat kap. Boža prema usmenoj predaji i sadržaju pisma koje mu je nakon događaja uputio. Članak je popraćen i reprodukcijom slike parobroda *Medusa* i mada je sitna i loše oštine, već tada smo zaključili da se radi o slici B. Ivankovića.

⁵³ ZLOKOVIĆ M. 1955, op. cit., 133.

⁵⁴ *ALMANACCO DEL LLOYD AUSTRIACO*, XII, Trst, 1894, 212; *ALMANACCO DEL LLOYD AUSTRIACO*, XXI, Trst, 1903, 218.

⁵⁵ TOMANOVIĆ L. 2006, op. cit., 361, 368.

se znale često ispisivati i kasnije, u domovima vlasnika. Takav drastičan primjer je slika jelšanske brik-škune *Cosmo G.* iz 1871. (Hrvatski pomorski muzej, Split) gdje je opširnu legendu ispisao neko od posade, iznimno u gornjem dijelu platna.

Ivanković je svojim kistom uspio prenijeti dramatičnost događaja naslikavši parobrod *Medusu* među olujnim valovima te prikazavši trenutak rastanka posade sa spasiocima koji napuštaju brod, sve uobličeno u opće sivilo neba i mora. Posada i putnici okupljeni na krmi broda, zbijeni u prestrašenu masu pozdravljaju dio posade u nevelikom čamcu za spašavanje – svoju posljednju nadu. Poručnik Tomanović iz čamca, ne znajući da li će se više sresti s posadom preostalom na brodu, uzdignutom rukom šalje im svoj posljednji pozdrav – „ultimo addio“! Na sreću, ovaj događaj nije završio kao brojni drugi u kojima su naši brodovi i posade tragično skončali, pa im se mjesto potonuća nekada nije znalo.

Naš je portretist brodova i ovaj put uspješno prenio dramatiku mornarskog života, na slici koja je očigledno doživjela propadanje jer su po čitavoj površini platna vidljivi djelovi sa skinutim slojevima boje, odnosno ogoljelim platnom. Sigurno i zato što je Ivanković nanosio tanke slojeve boje, ne samo kao izraz usvojene likovne tehnike, nego prije svega kao oblik štednje jer je život portretista brodova po lukama Mediterana, pogotovo onih s brojnom obitelji, bio svakodnevna borba za opstanak.

Zaključno

Slikar Bazi Ivanković svojim bogatim opusom, ostavštinom važnom za upotpunjavanje i vizualiziranje pomorske povijesti Jadrana, bilježio je pomorsku situaciju istočne obale Jadrana u drugoj polovici 19. stoljeća, posebno period u kojemu su posljednji jedrenjaci gubili „bitku“ s novim, moćnim brodovima na paru. Slikareva izdašna produkcija rezultirala je, s obzirom na njegovo vjerojatno bokeljsko podrijetlo, znatnim brojem portreta jedrenjaka koji su bili u vlasništvu i suvlasništvu bokeljskih brodovlasnika kao i onih kojima su zapovijedali pomorski kapetani iz Boke Kotorske. Iz tog dijela njegova opusa, za ovu priliku izdvojena je mala, ali zanimljiva grupa portreta brodova koji su se sve do danas sačuvali na novskom području, kako jedrenjaka koji su pripadali kapetanima i brodovlasnicima iz hercegnovskog kraja, tako i Lloydovih parobroda kojima su domaći kapetani zapovijedali. Ove slike imaju velik značaj za pomorsku prošlost novskog kraja, ali i vrijednost za bokeljsko i šire, južnojadransko pomorstvo. Od obrađenih slika, posebno vrijednima smatramo dvije Ivankovićeve slike koje su od narudžbe u slikarevu tršćanskom atelijeru, do danas ostale u autentičnom prostoru bokeljske pomorske kuće, kod potomaka nekadašnjih kapetana iz obitelji Tomanović, a ovom prilikom ih prvi puta objavljujemo, uz adekvatnu obradu.

Na kraju, ne možemo ne primijetiti zanimljivu podudarnost: svi su jedrenjaci na obrađenim slikama usmjereni od istoka prema zapadu, kako su

većinom i plovili – iz svog malog, zavičajnog zaljevskog svijeta prema velikim, nepoznatim morima.

Jedrenjaci sa slika Bazija Ivankovića kao da nas pozivaju da „partimo iz porta“ i krenemo na plovidbu, jer svaka plovidba, kako nam i svjedoče Bazijeve slike, iako je uključivala neizvjesnost i tragiku pomorskog života, nosila je i ljepotu jedrenja nepreglednim morskim prostranstvima, toplo sunce, čisti zrak ispunjen zovom galebova.

Literatura

- ALMANACCO DEL LLOYD AUSTRIACO, XII, Trst, 1894.
ALMANACCO DEL LLOYD AUSTRIACO, XXI, Trst, 1903.
ARCHIBALD·E. H. H. (2000). The Dictionary of Sea Painters of Europe and America. London.
- BARBARIĆ, R. F., MARENDIĆ, I. (2004). Onput, kad smo partili: zapisi o posljednjim kvarnerskim jedrenjacima. Rijeka.
- BRGULJAN, Ž. (2006). Portreti bokeljskih jedrenjaka. Zagreb.
- BRGULJAN, Ž. (2011). Pomorstvo Boke Kotorske na slikama Bazija Ivankovića. Zagreb – Kotor.
- BRGULJAN, Ž. (2015). Na granici mora i neba: zbirka maritimnog slikarstva iz crkve iz Župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije u Prčanju = At the Border of Sea and Sky: The Collection of Marine Painting from the Parish Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Prčanj. Perast–Zagreb.
- BRGULJAN, Ž. (2015). Ex voto bokeljskih pomoraca u riznicama Kotorske biskupije, *Hrvatska revija*, 3 (65-74). Zagreb.
- BRGULJAN, Ž., KOPRČINA, A. (2014). Zavjetni darovi bokeljskih pomoraca = Votive Of ferings of the Boka Bay Mariners. Zagreb.
- FISKOVIĆ, C. (1969). Poiretova slika Mandićeva jedrenjaka u Perastu, *Godišnjak pomorskog muzeja* u Kotoru, XVII (157-166). Kotor.
- FISKOVIĆ, N. (2006). Slikarsko djelo B. Ivankovića. Zagreb.
- GRUPA AUTORA (2014). Zavjetni darovi sa pomorskom tematikom u Kotorskoj biskupiji (katalog izložbe). Kotor.
- IVELIĆ, V. (2009). Pomorski život na jedrenjacima i parobrodima. Herceg Novi – Podgorica.
- JANIĆIJEVIĆ, R. (2002). Slike mariniste Vasilija Ivankovića u Boki Kotorskoj (katalog izložbe). Kotor.
- KISIĆ, A. (2000). Zavjetne slike hrvatskih pomoraca. Zagreb.
- KISIĆ, A. (2004). Slike brodova stranih majstora 19. i 20 st. u Pomorskom muzeju u Dubrovniku, *Zbornik Dubrovačkih muzeja* (115-151). Dubrovnik.
- LEEK, M. E. (1921). The Art of Nautical Illustration. London.
- LUETIĆ, J. (1956). Iz dopisivanja bokeljskog (?) slikara kap. B. Ivankovića, *Godišnjak PMK*, V (219-226). Kotor.
- LUETIĆ, J. (1961). Prilog o slikaru brodova Ivankoviću, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 13 (298-306). Split.
- MARTINOVIĆ, J. J. (1967). Propadanje bokeljskih jedrenjaka duge plovidbe od 1852. do 1902. godine (II dio), *Godišnjak PMK*, XV (125-145). Kotor.
- MARTINOVIĆ, J. J. (1968). Propadanje bokeljskih jedrenjaka velike i male obalne plovidbe od 1852. do 1902. godine, *Godišnjak PMK*, XVI (129-

155). Kotor.

MAYER, A. (1951). *Liber notariorum Caterensium I. abanno 1326-1335*. Zagreb.

MAYER, A. (1981). *Liber notariorum Caterensium II. annorum 1329, 1332-1337*. Zagreb.

MIHALIČEK, M. (2009). Slikarska baština pomorske tematike iz Perasta. Sidrišta zavičajja: zbornik radova (89-105). Kotor.

NOVAK, G. (2004). *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, I. dio. Split.

PALAVRŠIĆ, P. (2018). Kapetani i jedrenjaci Herceg Novog. Herceg Novi.

ŠIŠEVIĆ, I. (1953). More i pomorski motivi u djelima naših slikara, *Jugoslavenski mornar*, 9 (240-241). Split.

ŠIŠEVIĆ, I. (1968). Nepoznati detalji iz života slikara B. Ivankovića, *Pomorstvo*, 3-4 (116-117). Rijeka.

TOMANOVIĆ, D. (2017). Kuće porodice Tomanović iz 19. veka u Lepetanima – Boka Kotorska, *Boka : zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, 37 (211-244). Herceg Novi.

TOMANOVIĆ, L. (2006). Moje bratstvo, *Boka : zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, 26 (357-382). Herceg Novi.

ZLOKOVIĆ, I. (1958). Tragom slikara Ivankovića, *Godišnjak PMK*, VII(297-302). Kotor.

ZLOKOVIĆ, I. (1978). Kapetan Bogdan Dabović, *Godišnjak PMK*, XXVI (109-115). Kotor.

ZLOKOVIĆ, M. (1955). Pomorstvo Lepetana, *Godišnjak PMK*, III (131-138). Kotor.

Željko BRGULJAN

CONTRIBUTION TO OPUS OF B. IVANKOVIĆ – PAINTINGS ON THE TERRITORY OF HERCEG NOVI

Summary

Painter Bazi Ivanković with his rich opus, legacy important for completion and research in the marine past of the Adriatic, noted marine conditions of the east Adriatic coast in the second half of the 19th century, particularly the period when the last sailing ships lost the “battle” with the new, powerful steamships. Painter’s prolific production resulted, probably due to his Boka Kotorska origin, in remarkable number of sailing ship portraits owned by Boka ship-owners and co-owners and also those whose masters were marine captains from Boka Kotorska. From the said part of his opus we selected a small but interesting group of portraits of ships that have been preserved till the present day on the territory of Herceg Novi, both sailing ships that belonged to the captains and ship-owners from the area of Herceg Novi and the Lloyd steamers whose masters were captains from this area. These paintings are of great importance for Herceg Novi maritime past, and are also valuable for the seafaring of Boka Kotorska and the south Adriatic coast. Of the analysed paintings there are two particularly interesting Ivanković’s paintings which from the time of being ordered in the painter’s atelier of Trieste have been kept in the authentic ambience of the Boka seafarers’ home by the descendants of the old-time captains of Tomanović family. Herein we present the said for the first time, with adequate analysis.

At the end, I cannot help remarking an interesting detail: all sailing ships in the analysed paintings are directed from the east to the west, as they actually mainly sailed from their small, home bay world towards large, unknown seas.

Sailing Ships from the paintings by Bazi Ivanković seem to invite us to leave the harbour and set out on yet another voyage, because, as Bazi’s paintings show, each voyage in spite of included uncertainty and tragedy of seafaring life, also brought beauty of sailing over the vast seas, warm sunshine, clean air full of seagulls’ call.

Key words: Bazi Ivanković, marine painting, portraits of ships, marine past, second half of 19th century, Herceg Novi and its surrounding, Lepetane, barque Elena, barque Milan, barque Petroslava, nava (sailing ship) Figlia Maggiore, steamship Melpomene, steamship Medusa.